Mykolas Jerutis, 2b klasė, Kėdainių šviesioji gimnazija

Konsultavo lietuvių kalbos mokytoja metodininkė Asta Jakštienė

Šatrijos Raganos laiškų kreipiniai

„Iš voko mėlyno - tavų akių spalvos - / Išskrido lapas, baltas, tartum siela tavo.“ Taip Henriko Radausko, lietuvių poeto esteto, eilėraštyje „Oro paštas“ atskleidžiama susirašinėjimo situacija. Laiškai, kaip bendravimo priemonė, kai adresantą ir adresatą skiria atstumas, žinomi nuo seniausių laikų. Tai vieno asmens rašytinė žinia kitam, siekiant pasidalyti informacija, išsakyti jausmus, prašyti, dėkoti, užjausti, palinkėti ir kt. Šiais laikais laiškas – tai žinutė ne tik popieriaus lape, bet ir kompiuterio ar telefono ekrane. Svarbi laiško struktūrinė dalis – kreipinys. Jis yra būdinga dialogo ypatybė ir vartojamas tada, kai norima atkreipti pašnekovo ar rūpimo asmens dėmesį. Kreipiniai – ne tik sakinio žodžiai ar žodžių junginiai. Būdami laiško struktūrine dalimi, jie įdomūs ir dėl kitų priežasčių. Todėl šio darbo tikslas – aptarti, kaip kreipinių pasirinkimą lemia laiškų tipas, susirašinėjimo aplinkybės, atskleisti, kokią informaciją apie adresanto ir adresato tarpusavio santykius pateikia vartojami kreipiniai.

Analizei pasirinkti Šatrijos Raganos laiškai. Marija Pečkauskaitė – Šatrijos Ragana – XX a. pirmosios pusės lietuvių rašytoja neoromantikė, krikščioniškosios pasaulėžiūros, romantinės pasaulėjautos kūrėja, bajoraitė, gimusi ir augusi Žemaitijoje. Žmogaus siela jos kūryboje užima svarbiausią vietą. Šatrijos Ragana pirmoji lietuvių literatūroje pasakojimą praturtino naujais būdais: dienoraščiu, užrašais. Nemažą dalį kūrybinio palikimo sudaro rašytojos laiškai. Išlikę Šatrijos Raganos egodokumentai pradėti rašyti 1895 m., baigti 1930 m. Per 35 metus rašytoja išsiuntė beveik 400 laiškų (tiksliau, 391) ir dėl šio skaičiaus ją galima laikyti viena didžiausių epistolinių tekstų kūrėja. Nors laiškų kiekis tikrai didelis, adresatų nėra daug. Pagrindiniai adresai – Povilas Višinskis, Pranas Augustaitis, Janina Kairiūkštytė-Tumėnienė – keitėsi chronologiškai. Trys adresatai ir trys Šatrijos Raganos istorijos, rašytos skirtingu laiku, atskleidžia rašytojos asmenybės raidą, yra tarsi kūrėjos veiklos ir išgyvenimų liudijimas. Įdomūs ir įvairūs laiškų kreipiniai. Kadangi daugiausia laiškų išsiųsta minėtiems adresatams, todėl analizei ir pasirinkti laiškų, rašytų Povilui Višinskiui, Janinai Kairiūkštytei – Tumėnienei bei Pranui Augustaičiui, kreipiniai.

Rašytojos epistoliniame palikime bene svarbiausią vietą užima laiškai J. Kairiūkštytei-Tumėnienei. Į ją kreipiamasi 113 laiškų. Su J. Kairiūkštyte-Tumėniene Šatrijos Raganos ryšiai užsimezgė jai dirbant Marijampolės progimnazijoje, ten mokytojaujant bei vedėjaujant. 1911 m.

prasidėjęs susirašinėjimas tęsėsi iki pat gyvenimo pabaigos. Šie laiškai atskleidžia Šatrijos Raganos pedagoginį talentą. Juose matyti siekis patarti kolegei, todėl dažnai siūloma, net primygtinai prašoma skaityti rekomenduotus kūrinius, parašyti nuomonę apie juos. Didesnėje dalyje korespondencijos išryškėja adresanto ir adresato apsikeitimas informacija, įvairių reikalų aptarimas. Janina Kairiūkštytė, 1918 m. ištekėjusi už advokato Antano Tumėno, krikščionių demokratų partijos lyderio, vėliau ministro pirmininko, turėjo Kaune daug įtakingų pažįstamų, į kuriuos nuolat ir buvo prašoma kreiptis. Janina Kairiūkštytė taip pat rūpinosi ir rašytojos honorarais. Laiškuose vartojami šie kreipiniai: „Mieloji p. Janina“, „Miela p. Janina“, „Brangioji p. Janina“, „Miela Janina“, „Brangi Janina“, „Mieliausia Janina“, „Tamsta.“ Laiškų turinys rodo, kad laiškai ne tik dalykiniai, bet ir asmeniniai (kreipiamasi ne tik kaip į kolegę, bet ir kaip į draugę, kalbama apie buitinius reikalus, asmeninį gyvenimą). Kadangi šių laiškų adresantę ir adresatę sieja šilti, nuoširdūs santykiai, todėl kreipiamasi vardu ir vartojami neoficialūs kreipiniai: „Miela Janina“, „Brangi Janina“, „Mieliausia Janina.“ Beveik visi vartojami kreipiniai yra sudėtiniai: jie turi priklausomų žodžių. Vartojami būdvardžiai „miela“, „mieloji“, „mieliausia“, „brangi“ išryškina tam tikrą adresato ypatybę, rodo, kad santykiai tarp susirašinėjančių moterų šilti, atviri, artimi, pagrįsti pasitikėjimu, kad Šatrijos Raganai bendravimas su J. Kairiūkštyte-Tumėniene svarbus. Vertėtų atkreipti dėmesį ir į kreipinius, kuriuose prieš vardą vartojamas žodžio „panelė“, „ponia“ trumpinys – p raidė: „Mieloji p. Janina“, „Miela p. Janina“, „Brangioji p. Janina.“ Tokia kreipinio forma parodo, kad nėra akcentuojama lytis, socialinė ir turtinė padėtis, o išreiškiama pagarba ir dėkingumas, atskleidžia, kad dvi koleges sieja ne tik dalykiniai santykiai, bet ir draugystė. Įdomus kreipinys „tamsta“. Tai mandagumo kreipinys, vartojamas ir dalykiniuose, ir asmeniniuose Šatrijos Raganos laiškuose, taip pat ir korespondencijoje, skirtoje J. Kairiūkštytei-Tumėnienei. Visi kūrėjos laiškai rodo, kad šį kreipinį Šatrijos Ragana vartojo labai dažnai, nesvarbu, kokio amžiaus ar socialinės padėties žmogui rašytų. Kalbininkė Antanė Kučinskaitė teigia, kad privataus bendravimo situacijose lietuviai galėjo verstis familiariai vartojamu įvardžiu „tu“. Kalbininkė teigia, kad galima spėlioti, jog pirmiausia mėginta įvardį „tu“ paversti žodžių junginiu „tavo mylysta“, rodančiu didelę pagarbą asmeniui. Ilgainiui žodžių junginys „tavo mylysta“ virto mandagumo įvardžiu „tamsta“. Taip pat verta paminėti, kad yra korespondencijos pavyzdžių, kuriuose kreipinys laiško pradžioje išvis nevartojamas, o atsiranda tik pačiame laiške, tai rodo, kad ryšys tarp abiejų moterų gana artimas.

Bene šilčiausi Šatrijos Raganos laiškai, skirti Povilui Višinskiui. Tai visuomenės ir kultūros veikėjas, lietuviškos spaudos bendradarbis, literatūros kritikas, atvedęs į literatūrą Žemaitę. Šatrijos Raganos gyvenime P. Višinskio vaidmuo taip pat svarbus. 1891 m. vasarą Višinskis

pakviečiamas į Pečkauskų nuomojamą Užvenčio dvarą mokyti vyresniojo Marijos brolio Stepono. Tą vasarą užsimezga artimas penkiolikmetės Marijos ir šešiolikmečio Povilo ryšys, padaręs didelę įtaką Marijai Pečkauskaitei ir lėmęs jos norą mokytis lietuvių kalbos ir pradėti rašyti lietuviškai. Višinskis buvo tas asmuo, kurio raginama Marija Pečkauskaitė įsitraukė į tautinį išsivadavimo sąjūdį. Šatrijos Raganos laiškai Višinskiui – vieni įdomiausių lietuvių epistolinės literatūros pavyzdžių, atskleidžiančių būsimų iškilių lietuvių kultūros asmenybių jaunatvišką bendravimą, kūrybinį bendradarbiavimą, jausmų dramą, taip pat lietuvių kalbos įsitvirtinimo kelią privačiame rašte. Adresatui P. Višinskiui parašyti 94 laiškai. Juose atskleidžiami gyvenimo prasmės ieškojimo klausimai, ankstyvosios kūrybos vingiai, taip pat stiprus realaus gyvenimo pojūtis, skaudi socialinė problematika, besiskleidžiantys pirmieji meilės daigai, tačiau intymieji, slaptieji sielos išgyvenimai beveik neatsispindi. Ankstyvieji laiškai P. Višinskiui rodo jaunos moters kultūrinį brendimą. Daug kalbama apie rašymo, skaitymo procesus, aptariami poezijos tekstai, verstiniai darbai. Įdomūs ir laiškų P. Višinskiui kreipiniai. Dažniausiai vartojami neoficialūs kreipiniai, rodantys, kad adresatas – artimas žmogus, arba laiškų pradžioje nėra jokio kreipinio. Dažniausiai vartojamas kreipinys – įvairios daiktavardžio „brolis“ formos: „Brolau“, „Brolyti“, „Broleli“, „Brolyti mano“, „Brolužėli“, „Mano mielas broleli“, „Brolyti mielas“ ir kt. Daiktavardis „brolis“ – giminystės ryšius nusakantis žodis, tačiau toks ryšys Marijos Pečkauskaitės ir Povilo Višinskio nesiejo. Kaip ir lietuvių liaudies dainose meilės jausmus tarp bernelio ir mergelės slepia žodžiai „brolelis“ ir „seselė“, taip ir Šatrijos Raganos laiškų P. Višinskiui kreipiniai dvelkia šiluma, draugiškumu, rodo abipusę simpatiją. Šiltus jausmus atskleidžia ir sudėtiniuose kreipiniuose vartojami būdvardžiai „mielas“, „mielasis“, artumą rodo įvardis „mano“. Ypač daug kreipinių yra mažybinės, maloninės formos. Jie rodo asmenišką, šiltą, neoficialų bendravimą. Tokių kreipinių vartojimas veikiamas šnekamosios kalbos. Teigiama, kad P. Višinskis Mariją Pečkauskaitę buvo įsimylėjęs. Įvairių kreipinio „broli“ variantų vartojimas parodo, kad į Višinskį žiūrima daugiau kaip į artimą, brangų žmogų, bet ne į mylimąjį. Vėliau santykiai tarp adresantės ir adresato pasikeitė. Marijai Pečkauskaitei artimai bendraujant su kunigu Kazimieru Bukontu (manoma, kad meilę jam rašytoja išsaugojusi iki gyvenimo pabaigos), santykiai su P. Višinskiu, jautusiu pavydą, atšalo. Tai rodo ir vėlesnių laiškų kreipiniai: nutolimą, atšalimą atskleidžia vartojamas oficialesnis kreipinys „tamsta“, nuo 1900 m. vartojami aukštesniojo stiliaus oficialūs kreipiniai: „Gerbiamas tamsta“, „Pone Povilai.“ Įdomus žodžio „pone“ vartojimas kreipinyje. Šiuo atveju tai ne tiek pagarbos, kiek pabrėžiamo šaltumo ženklas. „Maloningasis pone Povilai“ – aukštojo stiliaus kreipinys, pabrėžiantis oficialų bendravimą. Rašytoja pavartojo šį kreipinį, kai pagaliau gavo laišką iš Povilo Višinskio po trejų metų tylos. Galima teigti, kad kreipinys turi ir ironijos atspalvį – juo norima pašiepti Višinskį dėl tokio jo poelgio, tai yra nenoro bendrauti. Dar vienas išskirtinis kreipinys – „Geras mano neprieteli“. Šiuo kreipiniu Šatrijos Ragana

tarsi nori sušvelninti tarpusavio santykiuose atsiradusią įtampą, tarsi apgailestauja dėl ilgo nebendravimo, kreipinys rodo bandymą grįžti prie ankstesnių šiltų tarpusavio santykių. Taigi laiškų P. Višinskiui kreipiniai rodo ir tarpusavio santykių raidą, tarsi pasakoja praeities istoriją.

Trečia grupė laiškų – tai 54 laiškai, adresuoti Pranui Augustaičiui, XX a. pirmosios pusės literatūros tyrinėtojui, filosofijos daktarui, kaip ir Marija Pečkauskaitė, studijavusiam Fribūro universitete. 1907–1909 m. rašytuose laiškuose šiam adresatui kalbama apie literatūrą, juntamas išsilavinusios moters balsas, kritika priimama konstruktyviai, mintys išsakomos drąsiai, ryžtingai. Kadangi Šatrijos Raganą ir Praną Augustaitį sieja daugiau dalykinis, o ne asmeninio pobūdžio bendravimas, todėl ir laiškų kreipiniai oficialūs, aukštojo stiliaus: „Gerbiamasis Tamsta!“, „Malonus Tamsta!“ „Tamsta“, „Drauge.“ Kreipiniai pagarbūs, dažniausiai sudėtiniai, turintys ypatybę nusakantį būdvardį, dažnai įvardžiuotinį, pavyzdžiui, „gerbiamasis“. Sudėtinių kreipinių sandaroje esantys būdvardžiai rodo pagarbų santykį su adresatu. Kreipinys „drauge“, vartojamas bičiulio ir bendraminčio reikšme, rodo tuo metu palyginti negausios inteligentijos bendrumą, vieningumą. Taigi laiškų kreipiniai atskleidžia pagarbų dviejų visuomenės ir kultūros veikėjų bendravimą.

Apibendrinant galima teigti, kad kreipinių pasirinkimą Šatrijos Raganos laiškuose lemia bendravimo situacija, adresanto ir adresato tarpusavio santykiai. Trys laiškų grupės ir juose vartojami kreipiniai pateikia nemažai informacijos apie tam tikro laikotarpio Šatrijos Raganos gyvenimą. Tai tarsi iškalbingi puslapiai kūrėjos biografijoje. Taigi laiškas – ypatinga bendravimo forma. Ne veltui H. Radauskas teigia: „Aš nieko nesakau, tu nieko nesakai,/ Tiktai kaip sniegas byra iš dangaus laiškai.“

Kreipiniai: Brolyti, broleli, Brolau, rodo šiltus tarpusavio santykius su adresatu, išryškina seseriškumo jausmą iš rašytojos. Taip pat šis kreipinys atitolina meilės jausmą, Dažnai rašoma be atskiro kreipinio, tai rodo, jog Višinskis laikytas artimu, visiškai lygiu su Ragana žmogumi, jų bendravimas šiltas, atviras, šnekama apie asmeninį gyvenimą, problemas, planus. Nuo 1900 metų, Kreipiniai aukštesnio stiliaus, oficialesni: Gerbiamas Tamsta, Pone Povilai, laiškuose dažnai prašoma paslaugų, bei pykstama už delsimą jas vykdyti.

Kalbėjusi lenkų kalba, bet perėjusi į žemaičiuojančią lietuvių kalbą. Ji yra viena pirmųjų lietuvių rašytojų, atsistojusių prieš amžinybę, ne tik kaip būties, bet ir kaip kūrybos klausimą.